

23/1990. (X. 31.) AB határozat

a halálbüntetés alkotmányellenességéről

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság Dr. Horváth Tibornak a Halálbüntetést Ellenzők Ligája nevében a halálbüntetést előíró büntető rendelkezések alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére előterjesztett indítványa tárgyában. Schmidt Péter alkotmánybíró különvéleményével, dr. Lábady Tamás és dr. Tersztyánszky Ödön, továbbá dr. Sólyom László, dr. Szabó András, dr. Zlinszky János alkotmánybírók párhuzamos véleményével meghozta a következő

határozatot.

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. (a továbbiakban: Btk.) 38. § (1) bekezdés 1. pontja, a 39. §-a és a 84. §-a, a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. (a továbbiakban: Be.) 399. §-a, a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 17. és 18. §-a, valamint a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról szóló 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 151., 152. és 153. §-a az Alkotmányba ütközik, ezért azokat az Alkotmánybíróság megsemmisíti.

Alkotmányellenes a Btk. 155. § (1) bekezdése, a 158. § (2) bekezdés, a 160. §, a 163. §, a 166. § (2) bekezdés, a 261. § (2) bekezdés, a 262. § (2) bekezdés, a 343. § (4) bekezdés, a 346. § (1) bekezdés, a 347. §, a 348. § (3) bekezdés, a 352. § (3) és (4) bekezdés, a 354. § (3) bekezdés, a 355. § (5) bekezdés, a 363. § (2) bekezdés, a 364. §, a 365. § rendelkezéseiben a kiszabható büntetési nemek megállapításánál a "halálbüntetés" mint alkalmazható büntetési nem megjelölése is. Ezért a Btk. utóbb említett szakaszaiban a "halálbüntetés" mint kiszabható büntetési nem előírását az Alkotmánybíróság ugyancsak megsemmisíti.

Az Alkotmánybíróság e határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi. A megsemmisített rendelkezések e határozatnak a Magyar Közlönyben való közzététele napján vesztek hatályukat. Az Alkotmánybíróság az 1989. évi XXXII. tv. 43. §-ának (3) bekezdése alapján egyben elrendeli a halálbüntetést előíró, megsemmisített büntetőjogi rendelkezések alkalmazásával halálbüntetést kiszabó, jogerős határozattal lezárt olyan büntetőeljárások felülvizsgálatát, amelyekben a hozott ítéletet még nem hajtották végre.

INDOKOLÁS

I.

Indítványozó a halálbüntetést elrendelő jogszabályok alkotmányellenességének megállapítását arra hivatkozással kezdeményezte, hogy e rendelkezések sértik az Alkotmány 54. §-ában foglaltakat, miszerint "a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani" [(1) bekezdés]; illetve "senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni" [(2) bekezdés].

Kérelmében kifejtette, hogy a halálbüntetést etikailag nem igazolható, az emberi jogokkal összeférhetetlen, jóvátehetetlen és visszafordíthatatlan büntetési eszköznek tekinti, amely a súlyos bűncselekmények megelőzésére, illetve az ilyen bűncselekmények elkövetésétől való elrettentésre alkalmatlan és célszerűtlen büntetési nem.

II.

1. Az Alkotmánybíróság megkeresésére az igazságügyminiszter az 1990. március 19-én kelt állásfoglalásában a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezéseket alkotmányellenesnek tartotta. Úgy vélekedett, hogy a halálbüntetés szükségtelen és antihumánus, erkölcsileg nem indokolható büntetés, nem szolgálja a büntetés célját, és nem alkalmas sem a társadalom védelmére, sem a társadalom tagjainak a bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására.

Rámutatott arra, hogy a halálbüntetésnek a Btk.-ból való kiiktatása terén jelentős előrelépésre került sor az 1989. évi XVI. törvény megalkotásával, amely az állam elleni bűncselekmények büntetési tételeiből mellőzte a halálbüntetést.

Utalt arra is, hogy a halálbüntetés megszüntetése összhangban van az európai jogfejlődéssel. A nyugat-európai országokban vagy teljesen megszűnt a halálbüntetés lehetősége, vagy csak kivételesen, katonai bűncselekményekre és háború idején alkalmazható.

2. Az Alkotmánybíróság szakértői vélemény elkészítésére kérte fel dr. Földvári Józsefet, dr. Korinek Lászlót és dr. Sajó Andrást.

Földvári József a halálbüntetést - a büntetés céljából kiindulva - nem tartja indokolt büntetésnek. A halálbüntetés eltörlését azonban nem büntetőjogi, hanem erkölcsi-politikai kérdésnek tekinti. Sajó András szerint a halálbüntetés alkotmányellenes, mivel önkényes és kegyetlen büntetés, sérti az emberi méltóságot, s ellentétes a jogállamiság eszméjével. Korinek László a halálbüntetés statisztikai és kriminológiai vonatkozásait vizsgálta, s úgy foglalt állást, hogy a halálbüntetés a bűnözés elleni harcnak sem nem alkalmas, sem nem szükségszerű eszköze.

3. A Teljes Ülésen - az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. tv. 30. § (4) bekezdése alapján felszólalt: dr. Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és dr. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész.

Solt Pál felszólalásában annak a jogi és erkölcsi meggyőződésének adott hangot, hogy a halálbüntetésnek általában és itt most Magyarországon nincs többé helye. Álláspontja szerint, a halálbüntetés büntetőjogi szempontból igazolhatatlan, a büntetőjogi szabályozás és az Alkotmány összefüggését figyelembevéve: alkotmányellenes.

Györgyi Kálmán - előrebocsátva, hogy a halálbüntetés eltörlésének híve - felhívta az Alkotmánybíróság figyelmét, hogy önmagában az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapján a halálbüntetés önkényessége nem mondható ki, a döntéshez az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének és az 54. § (1) és (2) bekezdéseinek komplex, egymásra vonatkoztatott értelmezése szükséges.

Meggyőződése szerint a leghitelesebb fórum e döntés meghozatalára a Parlament lenne, de nem vitatja el az alkotmányos helyzetet, hogy az Alkotmánybíróság a törvény erejénél fogva nem kerülheti ki az érdemi válaszadást.

III.

A halálbüntetést a Btk. a "Büntetések és intézkedések" c. fejezetében, a 38. § (1) bekezdésében a főbüntetések között az első helyen említi. A 39. §-ban a törvényhozó a halálbüntetés kiszabhatóságának alanyi feltételéről, az alkalmazható mellékbüntetésről és egyes jogkövetkezményekről rendelkezik. "A büntetés kiszabása" c. fejezetben a 84. § előírja, hogy "halálbüntetést kivételesen és csak akkor lehet kiszabni, ha - a bűncselekmény és az elkövető kiemelkedő társadalomra veszélyességére, a bűnösség különösen magas fokára figyelemmel - a társadalom védelme csak e büntetés alkalmazásával biztosítható".

A Be.-nek a halálbüntetést is érintő 399. §-a a kegyelmezési eljárással, a terhes, illetve elmebeteg elítélttel, valamint a távollétében halálbüntetéssel sújtott vádlottal kapcsolatos legfontosabb eljárási szabályokat állapítja meg.

Az 1979. évi 11. tvr. 17. és 18. §-a a halálbüntetés végrehajtásának körülményeit határozza meg.

A Büntetés-végrehajtási Szabályzatról szóló 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet alkotmányellenesnek nyilvánított §-ai a halálraítélttel kapcsolatos büntetés-végrehajtási szabályokat tartalmazzák, valamint a halálos ítélet végrehajtását követő intézkedéseket írják elő.

A Btk. szerint - az Alkotmánybíróság határozatának közzétételéig - halálbüntetés a következő bűncselekmények elkövetőivel szemben volt alkalmazható:

- az emberiség elleni bűncselekmények közül a népiirtás [155. § (1) bekezdése], a polgári lakosság elleni erőszak minősített esete [158. § (2) bekezdése], a bűnös hadviselés (160. §) és a hadikövet elleni erőszak minősített esete [163. § (2) bekezdése];

- a személy elleni bűncselekmények közül az emberölés minősített esetei [166. § (2) bekezdése];

- a közrend elleni bűncselekmények közül a terrorcselekmény minősített esetei [261. § (2) bekezdése] és a légi jármű hatalomba kerítésének minősített esete [262. § (2) bekezdése];

- a katonai bűncselekmények közül a szökés különösen minősített esetei [343. § (4) bekezdése], a kibúvás szolgálat alól minősített esete [346. § (1) bekezdése], a szolgálat megtagadása (347. §), a kötelességszegés szolgálatban különösen minősített esete [348. § (3) bekezdése], a zendülés különösen minősített esete [352. § (3) és (4) bekezdései], a parancs iránti engedetlenség minősített esete [354. § (3) bekezdése], az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak különösen minősített esetei [355. § (5) bekezdése], a harckészültség veszélyeztetése minősített esete [363. § (2) bekezdése], a parancsnoki kötelességszegés (364. §) és a kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól (365. §).

IV.

Az Alkotmánybíróság a halálbüntetést lehetővé tevő jogszabályok alkotmányellenességét kimondó és azokat megsemmisítő határozatának indoklásául a következőket fogalmazza meg.

Az Alkotmány az "Általános rendelkezések" c. I. fejezetében kinyilvánítja, hogy "a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége" [8. § (1) bekezdése]. Az "Alapvető jogok és kötelességek" c. XII. fejezetben pedig elsőként állapítja meg, hogy "a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani" [54. § (1) bekezdése]. A 8. § (4) bekezdése szerint az élethez és az emberi méltósághoz való jog olyan alapvető jognak minősül, amelynek gyakorlása rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem függeszthető fel, illetve nem korlátozható. Az Alkotmány idézett rendelkezéseinek összevetéséből megállapítható; hogy Magyarországon az élethez és az emberi méltósághoz való jog - állampolgárságra tekintet nélkül - minden embernek veleszületett, sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető joga. A magyar államnak az élethez és az emberi méltósághoz való jog tekintetében is elsőrendű kötelessége, hogy ezeket tiszteletben tartsa és védelmezze. Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése azt állapítja meg, hogy az élettől és az emberi méltóságtól "senkit nem lehet önkényesen megfosztani". E tilalom megfogalmazása egyúttal nem zárja ki az élettől és az emberi méltóságtól történő nem önkényes megfosztás lehetőségét.

A halálbüntetés törvényi megengedése alkotmányosságának megítélésénél azonban az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdése az irányadó, amelyet az Országgyűlés az 1990. június 19-én elfogadott és június 25-én hatályba lépett 1990. évi XL. törvény 3. § (1) bekezdése iktatott az 1989. október 23-án kihirdetett 8. § (2) bekezdése helyébe. Az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének hatályos rendelkezése szerint "a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja".

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek. Az élettől és az emberi méltóságtól halálbüntetéssel való megfosztásra vonatkozó rendelkezések ugyanis az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jog lényeges tartalmát nemcsak korlátozzák, hanem az életnek és az emberi méltóságnak, illetve az ezt biztosító jognak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg. Ezért megállapította alkotmányellenességüket és megsemmisítette ezeket.

V.

A Btk. és a hivatkozott egyéb jogszabályok alkotmányellenességét és megsemmisítését kimondó alkotmánybírósági határozat indokainak megfogalmazása után az Alkotmánybíróság szükségesnek tartja megjegyezni a következőket is:

1. Az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének az 1990. június 19-i alkotmánymódosítással beiktatott rendelkezése és az 54. § (1) bekezdésének idézett szövege nincs összhangban. Az Országgyűlésre hárul az a feladat, hogy az összhangot megteremtse.

2. Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden más megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele. Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.

3. Az Alkotmánybíróság figyelmet érdemlőnek tartja a kriminológia és a kriminálstatisztika számos ország tapasztalatain alapuló megállapítását, miszerint a halálbüntetés alkalmazása vagy eltörlése sem az összbüntözésre, sem a korábban halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények elkövetésének gyakoriságára nincs bizonyíthatóan törvényszerű hatással.

4. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya - amelynek Magyarország is részese és amelyet az 1976. évi 8. tvr.-rel hirdetett ki - 6. Cikkének (1) bekezdése megállapítja "minden embernek vele született joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani." Ugyanezen Cikk (6) bekezdése pedig megállapítja, hogy "e Cikk egyetlen rendelkezésére sem lehet hivatkozni avégett, hogy késleltessék vagy megakadályozzák a halálbüntetésnek az Egyezségokmányban részes valamely állam általi eltörlését".

Az Egyezségokmány tehát olyan fejlődési folyamattal számol, amely a halálbüntetés eltörlésére irányul. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezmény (a továbbiakban: Emberi Jogok Európai Egyezménye) 2. cikkének (1) bekezdése még elismerte a halálbüntetés jogszerűségét, az 1983. április 28-án elfogadott 6. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikke viszont úgy rendelkezik, hogy "a halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni és halálbüntetést nem szabad végrehajtani." Az Európa Parlament által 1989. április 12-én elfogadott "Az alapjogokról és alapvető szabadságokról" c. nyilatkozat 22. §-a ugyancsak kimondja a halálbüntetés eltörlését. A magyar alkotmányfejlődés is ebben az irányban halad, amikor a halálbüntetést még nem egyértelműen kizáró 54. § (1) bekezdésének megalkotását követően a 8. § (2) bekezdésének új megszövegezésével kizárja alapvető jog lényeges tartalmának törvényi korlátozását.

5. Mivel a Btk.-ban meghatározott büntetések összefüggő rendszert alkotnak, a halálbüntetésnek mint e rendszer egyik elemének megszüntetése szükségessé teszi az egész büntetési rendszer felülvizsgálatát, amely azonban nem az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Sólyom László s. k.,
az Alkotmánybíróság elnöke

Dr. Ádám Antal s. k., *Dr. Herczegh Géza* s. k.,
alkotmánybíró alkotmánybíró

Dr. Kilényi Géza s. k., *Dr. Lábady Tamás* s. k.,
alkotmánybíró alkotmánybíró

Dr. Schmidt Péter s. k., *Dr. Szabó András* s. k.,
alkotmánybíró alkotmánybíró

Dr. Tersztyánszky Ödön *Dr. Zlinszky János* s. k.,
s. k., alkotmánybíró
alkotmánybíró

Dr. Schmidt Péter alkotmánybíró különvéleménye

A hatályos Alkotmány 8. és 54. szakaszai egymásnak ellentmondó rendelkezést tartalmaznak. Míg az 54. § (1) bekezdése az élettől való önkényes megfosztást tiltja és ezzel nem helyezi hatályon kívül a halálbüntetés lehetőségét, addig az időben később keletkezett 8. § (2) bekezdése még törvények útján sem engedi meg az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozását. Ebből már levezethető a halálbüntetés tilalma is.

Az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik ugyan az Alkotmány értelmezése, de az egymással ellentétes alkotmányi rendelkezések feloldása már az alkotmányozási hatalommal rendelkező Országgyűlés joga és kötelessége. Ezt a jogkört az Alkotmánybíróság nem veheti át.

Ezért álláspontom szerint az Alkotmánybíróságnak le kellene szögeznie hatáskörének hiányát és fel kellene hívni az Országgyűlés figyelmét az ellentmondás kiküszöbölésének szükségességére. Mindez nem zárná ki, hogy az Alkotmánybíróság állásfoglalásában felsorakoztassa mindazokat az érveket, amelyek ma a halálbüntetés ellen szólnak.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Schmidt Péter s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Lábady Tamás és dr. Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák párhuzamos véleménye

1. Az emberi jogokról szóló nemzetközi egyezmények elismerésével Magyarország kötelezettséget vállalt az általános emberi jogoknak, mint alapvető értékeknek az elismerésére. Az Alkotmány 7. § (1) bekezdése értelmében a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.

2. A hatályos nemzetközi jog emberi jogi dokumentumainak kiindulópontja az emberi méltóság. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya "az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságáról" szól, és az emberi méltóságot a jogok végső forrásának tekinti akkor, amikor arra a felismerésre utal, hogy "az emberi jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek".

3. Az emberi méltóság, mint a személyiség integritása, az emberi élettel együtt az emberi lényeket jelenti. A méltóság ember voltunknak és értékünknek fölemelő és feltétlen tiszteletet parancsoló volta, emberi lényegünk rangja. Ugyanígy a priori érték mint az élet s a létezés emberdimenzióját fejezi ki. Emberlét és emberi méltóság egymástól elválaszthatatlanok. Mindkettő az ember elidegeníthetetlen, immanens, lényegi sajátja. Létezésre méltónak lenni: emberségre való méltóságot jelent, így különkülön az emberi élet és az emberi méltóság tulajdonképpen kezelhetetlenek.

4. Az ember létezése és méltósága, mint maga az emberi egység, valójában nem is jog, mert az emberi lényeg a jog számára tulajdonképpen transzcendens, azaz hozzáférhetetlen. Az emberi jogok katalógusában és a modern alkotmányokban az emberi élet és méltóság ezért elsősorban nem is mint alapjogok, hanem mint a jogok forrásai, mint jogon kívüli értékek szerepelnek, amelyek sérthetetlenek. E sérthetetlen értékek tiszteletben tartásáról és védelméről kell a jognak gondoskodnia.

Ez a védelem - és csakis ez - viszont már a jog dimenziója. Az itt belépő jog különféle terebélyű "tilalomfákat" és garanciákat állít fel mindenki számára, így az állam számára is.

5. Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése tehát akkor, amikor az élethez és a méltósághoz való veleszületett jogokat tételezi - figyelemmel az Alkotmány 8. § (1) bekezdésében ért sérthetetlen és elidegeníthetetlen jelzőkre is -, olyan, a jogi értékeket is megelőző kategóriákról rendelkezik, amelyek a lehető legteljesebb jogi oltalomban kell hogy részesüljenek és amely értékekkel szembeni követelmények - mint valóságos jogi tilalmak - korlátlanok, vagyis az államot is kötik. Az állam tehát azért nem foszthatja meg büntető hatalmánál fogva az embert az élettől és az emberi méltóságtól, mert a halálbüntetéssel az Alkotmányban védett fenti értékeket önkényesen átrendezi. Önkényesen: mert az emberi lét és méltóság az értékek rangsorában minden értéket megelőz, itt az emberi jogok forrásáról, eredőjéről és alapjáról, azaz a jog által is sérthetetlen és elidegeníthetetlen értékekről van szó. A halálbüntetés ennek folytán önkényes, és ezért alkotmányellenes.

6. Mivel az Alkotmány 54. § (1) bekezdése az élettől és az emberi méltóságtól való önkényes megfosztást tilalmazza, az Alkotmány szerint kell, hogy maradjon tere a nem önkényes megfosztásnak is. Ezért nem állítható, hogy az élettől való minden megfosztás fogalmilag jogtalan, azaz önkényes.

Az élettől való megfosztás csak jogi síkon nem történhet meg, de az ugyanolyan értékrendek - azaz a más ember léte és méltósága - egymással már versenghetnek. A jog ebben az esetben már nem az értékeket rendezi át, hanem helyzeteket rendez: a jogos védelemnél, vagy más, nem önkényes megfosztás esetében nem a halálbüntetés jogát ismeri el, hanem a nem önkényes védekezés minőségét oltalmazza az önkényességgel szemben.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Lábady Tamás s. Dr. Tersztyánszky
k., Ödön s. k.,
alkotmánybíró alkotmánybíró

Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye

1. Az Alkotmánybíróság szabadsága határozata kialakításában.

Az Alkotmány szerint az élethez és az emberi méltósághoz való jogtól senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Eszerint a halálbüntetés alkotmányosságának formális kulcsa az önkényesség értelmezése. Mivel nyilvánvalóan senkit sem lehet semmilyen jogától "önkéntesen" megfosztani, az élethez és az emberi méltósághoz való jog elvételének speciális feltételeit kell meghatározni, vagyis az önkényességet e jogok sajátosságaira való tekintettel kell értelmeznünk. A halálbüntetés alkotmányossága feletti döntésnek ezért az élethez és emberi méltósághoz való jog tartalmi kifejtése az alapja. Az Alkotmány kimondja, hogy az alapvető jogokat szabályozó törvény az alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. Annak eldöntéséhez, hogy a halálbüntetésről szóló törvényi rendelkezések nem korlátozzák-e az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát, s ezért nem alkotmányellenesek-e, először e jogok tartalmát kell tisztáznunk.

Az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog a legalapvetőbb emberi jogok. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az emberi méltósághoz való jog "anyajog", azaz a még nem nevesített szabadságjogok forrása. Ezért e jog értelmezése hatással lehet az egyéni autonómia határainak megvonására más emberi jogok esetében, csakúgy, ahogy az élethez való jog értelmezése befolyásolhatja az élet feletti rendelkezés más vitás eseteinek eldöntését (pl. abortusz, eutanázia).

Egy ilyen horderejű döntés előtt tisztázni kell az Alkotmánybíróság szabadságát és kötöttségeit határozata tartalmának kialakításában.

Az Alkotmánybíróság határozata a halálbüntetés alkotmányosságának kérdésében a döntés alapját és véglegességét tekintve lényegesen más, mint a halálbüntetés törvénnyel való eltörlése. Az Országgyűlésnek szabadságában áll bármilyen érv alapján dönteni; legyen az tudományos, vagy gyakorlati, büntetőpolitikai, vagy tetszőleges aktuálpolitikai megfontolás vagy indíték. (Lásd a halálbüntetés eltörlését a politikai bűncselekményekre 1989-ben.). A törvényhozási folyamat nyilvánossága alkalmat teremt minél több érv ismertetésére és ütközésére; s egyben elő is készíti a közvéleményt a döntésre. Könnyebbége parlamenti döntésnek, hogy a halálbüntetést eltörlő törvény önmagában nem jár kényszerítő következményekkel az élethez való jog más kérdéseire nézve. Ugyanakkor az Országgyűlés ki van téve a közvélemény nyomásának. A Parlament tetszése szerint fenntarthatja, eltörölheti vagy visszaállíthatja a halálbüntetést - amíg e büntetés alkotmányosságáról az Alkotmánybíróság ki nem mondta a végső szót.

Az Alkotmánybíróság ezzel szemben kizárólag alkotmányjogi érvekkel alapozhatja meg döntését. Különösen nem érheti be az általában alkalmazott kriminológiai érveléssel, hogy ti. a halálbüntetés hatékonysága a bűnmegelőzés szempontjából nem bizonyítható. Nem köti az Alkotmánybíróságot a törvényhozó szándéka, hiszen a büntető törvénykönyv alkotmányosságát felülvizsgálhatja, az Alkotmányt pedig értelmezheti. Az Alkotmánybíróság döntése végleges. Nem köti az Alkotmánybíróságot sem a többségi akarat, sem a közvélemény. Nem köti egyetlen erkölcsi vagy tudományos irányzat sem.

Az Alkotmánybíróságnak tehát saját értelmezést kell kidolgoznia az élethez való jogról.

Ebben az értelmezésben az Alkotmány egésze a kiindulópont. Az Alkotmánybíróságnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint "láthatatlan alkotmány", az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe. Az Alkotmánybíróság ebben az eljárásában szabadságot élvez, amíg az alkotmányosság fogalmának keretén belül marad.

Az alkotmányozók a rendszerváltozás utáni társadalomban és államban érvényesülő értékluralizmusból indultak ki; az Alkotmány 1989. október 23-án kihirdetett módosítása (az 1989. évi XXXI. törvény) szakított a korábban az állam alapjává tett "hivatalos" ideológiával és azzal, hogy a jogokat ezzel összhangban kell értelmezni. A különböző eszmei áramlatoknak az Alkotmány kidolgozása során javasolt felsorolása csak a sokféleséget akarta példázni, csakúgy, mint az 1989. októberi módosításban ebből megmaradt "a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei". Azóta - az 1990. évi XL. törvénnyel - ez is kikerült az Alkotmányból. Az alkotmányos jogok igen absztrakt megfogalmazásában nem fedezhető fel semmilyen jele annak, hogy a törvényhozó ezen jogok egy adott értelmezése mellett kötelezte volna el magát. De ha így is lett volna, ez az Alkotmánybíróság számára nem lehetne kiindulópont: Az Alkotmánybíróság független a törvényhozó szándékától, de egyébként is aggályos lenne arra hivatkozni, hogy az eltelt egy év alatt olyan társadalmi változások játszódtak le, amelyek túlhaladottá tették az alkotmányozó eredeti koncepcióját. Ez ugyanis azt jelentené, hogy az Alkotmánybíróság megváltoztatni kénytelen az Alkotmány értelmét: Az Alkotmánybíróságnak nem erre van hatásköre. Az alkotmányértelmezésnek az értelmezendő jogok fogalmából kell kiindulni, mint semleges kategóriából, amelynek határait nézve nagyfokú konszenzus állapítható meg, tartalmára nézve viszont több, eltérő értéktartalmú koncepcióval is kitölthető. Ha így járunk el, akkor az Alkotmány tág definíciói megannyi morális kérdésfeltevést (is) tartalmaznak. A pluralista társadalom lényegéhez tartozik, hogy ezekre a kérdésekre többféle válasz adható, vagyis a jogok többféle értéktartalommal kitölthetők, úgy hogy közben a jogok egész alkotmányos rendszere koherens és működőképes marad. Az Alkotmánybíróságnak a határesetekben kell beavatkoznia, azt a vonalat meghúznia, amelyen túl egy adott tartalmi koncepció ("válasz") már az Alkotmány egész rendszerével (alapelveivel) nem hozható összhangba. Pl. az állampolgári egyenlőség számos értelmezést elvisel; az Alkotmánybíróságnak ki kellett mondania, hogy az egyenlőség nem korlátozható a mechanikus egyenlőségre az anyagi javak elosztása vonatkozásában, s ugyanakkor tisztázni kellett a pozitív diszkrimináció megengedtségét, annak feltételeivel együtt. Más esetben az Alkotmánybíróság azt állapíthatja meg, hogy az alkotmányos jog egy adott tartalmi koncepciója befér az alkotmányos fogalmi keretbe, akkor is, ha azt a törvényhozó ki akarta zárni. Kivételesen az is előfordulhat, hogy egy alkotmányos jog csak egyetlen értelmezési koncepciót tűr el. Ez természetesen értékítélet. Az Alkotmánybíróságnak azonban éppen erre van felhatalmazása: hogy ti. az Alkotmány fenntartása érdekében a saját tartalmi koncepcióját érvényesítse. Határesetekben és össze nem férő koncepciók ütközésekor az Alkotmánybíróság feladata a választás. Az élethez való jog fogalmát nem lehet két olyan koncepcióval kitölteni, amelyek közül az egyik megengedi, a másik viszont kizárja a halálbüntetést. Az Alkotmánybíróságnak itt azt az értelmezést kell kötelezővé tennie, amely szerinte az Alkotmány egészével összhangban áll.

Ez a döntési szabadság és kötelesség egyben óriási felelősséggel terheli meg az Alkotmánybíróságot. Hiszen a bíróság, bár az Alkotmány egészéből indul ki, maga alkotja folyamatos értelmezésével az értelmezés mércéjét is. Mivel a döntés végleges, a bírónak saját lelkiismerete és a közvélemény, elsősorban a szakmai közvélemény előtt kell helytállnia. Szembe kell néznünk tehát azzal, hogy az alkotmányos jog fogalmának egyik lehetséges értelme válik kötelezővé (amelyet esetleg az Alkotmánybíróság későbbi ítélezése korrigálhat - vagy a desuetudo ronthat le). A hibátlan szakmai érvelés is már az előzetes értékválasztáson belül érvényesül.

A fenti koncepció értelmében az Alkotmánybíróság döntése tudatosan szubjektív és történelmileg kötött: még abban az esetben is, ha az Alkotmánybíróság abszolút értékeket deklarál, ezek saját korának szóló értelmét fedi fel; s ítélete pl. a halálbüntetés vagy abortusz kérdésében elvileg sem támaszthat igényt örök érvényre. Az emberképe, filozófiai választása, bírói feladatának felfogása megannyi szubjektív adottság. Ezért kívánatos, hogy az Alkotmánybíróság objektív támaszként vegye figyelembe a halálbüntetés kortársi nemzetközi megítélését; ennek értékelése már az Alkotmánybíróság megengedett politizálásához tartozik.

Az USA Legfelsőbb Bíróságának ítélete 1972-ben alkotmányellenesnek nyilvánított minden halálbüntetést kimondó törvényt, s ezzel felszabadító hatású példát állított más országok elé. Ugyanakkor 1976-tól kezdve a halálbüntetés visszaállításának lehetünk tanúi. Az Európa Tanács viszont a tagállamok többségében lejátszódott fejlődés alapján általános tendenciának tekintette a halálbüntetés eltörlését, és az 1950-ben kelt Emberi Jogok Európai Egyezményéhez 1983-ban jegyzőkönyvet kapcsolt a halálbüntetés eltörléséről. (Ezt a 6. számú jegyzőkönyvet a 22 tagállam közül 15 aláírta és 12 ratifikálta - de pl. a nem ratifikáló NSZK-ban nincs halálbüntetés.) Az Európa Parlament által 1989. április 12-én elfogadott, az alapjogokról és alapvető szabadságokról szóló nyilatkozat 22. §-a kimondja a halálbüntetés eltörlését. Ezzel az európai államok nagy része túllépett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a halálbüntetést lehetővé tévő kompromisszumán, amelyet az önkényes megfosztás tilalmával a magyar Alkotmány még 1989 októberében is követett.

Az Alkotmánybíróság joggal támaszkodhat saját történelmi helyzetünkre is, amikor a halálbüntetés eltörlésével az élethez való jog tiszteletét erősíti, és az állam büntető hatalmát innen visszaszorítja. Többről van itt szó, mint az emberi életet politikai céljaira gátlástalanul feláldozó rendszerrel való szimbolikus szembefordulásról; a politikai bűncselekményekre lehetséges halálbüntetés eltörlése 1960-ban lehetett volna helyén, ahogy a Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvényében a halálbüntetés tilalmának hasonló motivációja 1949-ben időszerű volt. Az aktuális történelmi feladat annak a törvényhozót is kötelező megállapítása, hogy az Alkotmánybíróság által értelmezett és védett alkotmányos rendben az állam nem teheti meg, hogy egy ember életét elvegye.

2. Az élethez való jog az Alkotmányban.

Ebben a pontban az élethez való jog alkotmánybeli elhelyezését, minősítéseit és a rá vonatkozó más rendelkezésekkel való összefüggését vizsgálom, az élethez való jog tartalmi koncepciójának kifejtése nélkül.

Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint "A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani."

Értelmezendő kérdések:

a) az élethez és az emberi méltósághoz való jog kitüntetett szerepe és kapcsolata,

b) a "veleszületettség" ill. az Alkotmány 8. §-a szerinti "sérthetetlen és elidegeníthetetlen",

c) a "nem lehet önkényesen megfosztani" kitétel, tekintettel az Alkotmány 54. és 8. §-ára.

a) A 18. századi természetjogban szokásos volt a természetes jogokat néhány ős- vagy alapjogra visszavezetni. Ilyen kiindulópont volt az élethez való jog. Ma hasonló alapszerepet játszik az emberi méltóság, alkotmányokban és nemzetközi egyezményekben egyaránt. E funkciójában a természetjogi "természetes szabadság" örököse. Az emberi méltósághoz való jog a német, az amerikai és a magyar alkotmánybírói gyakorlatban kifejezetten "anyajog"; a bíróság a cselekvési szabadság és az önmeghatározás védelmére új és új szabadságjogokat vezet le belőle. Mindemellert az élethez való jog sem vesztette el kitüntetett szerepét. Vannak nézetek, amelyek továbbra is ezt tartják a többi jog alapjának. Elterjedtebb, hogy az élethez való jog a méltósághoz való jogot követi az alapjogok katalógusának élén, s előfordul, mint a magyar Alkotmányban, hogy ugyanabban a szakaszban szerepelnek. Ma az a szokásos, hogy az élethez való jogot egyrészt a testi épséghez és egészséghez való joggal kapcsolják össze, másrészt pedig a nemzetközi jog hatására a kínzás és a kegyetlen, illetve megalázó büntetések tilalmával. Úgy tűnik tehát, hogy fontosságát megtartva külön életet él a két jog. Közlebbi vizsgálat azonban kimutathatja lényegi összefüggésüket; azt, hogy csakis egységükben adhatják meg az ember jogi státusát, s lehetnek így valóban az alapjogok alapjai. Az élethez és méltósághoz való jog egysége különbözteti meg az embert egyrészt a többi személytől, másrészt a többi élőlénytől. Az ember jogi státusa e két aspektusának külön-külön történelmi szerepe nem mond ellen annak, hogy a mai történelmi pillanat, s különösen az élet feletti idegen rendelkezés kiéleződött kérdése, az élethez és méltósághoz való jog egységes szemléletét követelik meg. Mindennek bizonyításához részletesen meg kell vizsgálni e két jog sajátosságait; ezt a 3. pontban végzem el.

b) Az Alkotmány 54. §-a szerint az élethez és méltósághoz való jog minden ember "veleszületett" joga. Ezek a jogok a XII. Fejezet címe alapján "alapvető jogok". A 8. §-ban a Magyar Köztársaság az ember "sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait" ismeri el.

Ezen jelzők értelmezése nem ad elegendő alapot a halálbüntetés alkotmányosságáról való döntéshez. Van például olyan klasszikus elmélete az elidegeníthetlenségnek, amely szerint az élethez való jog a társadalmi szerződésben átruházhatatlan az államra, az állam tehát ezért nem veheti el. Hasonló magyarázat kidolgozható lenne a sérthetlenségre, vagy a veleszületettségre is, mint ahogy mindeme jelzők nélkül is lehet érvelni amellest, hogy az élethez való jogot az állam nem korlátozhatja (lásd 3. pont). A veleszületettség értelmezhető úgy is, mint annak kifejezése, hogy az élet (és a méltóság) a priori értékek, amelyekből az ezeket védő jogok erednek. A jogtörténet és a mai alkotmányok, illetve nemzetközi egyezmények viszont számos példát mutatnak arra, hogy az élethez való jog elidegeníthetlenségének deklarálása nem zárta, illetve zárja ki a halálbüntetést. A magyar Alkotmány 54. § (1) bekezdése is lehetővé kívánta tenni az élethez és méltósághoz való elidegeníthetlenség és sérthetlenség, veleszületett jogtól való megfosztást, ha az nem önkényes. Az önkényesség értelmezése nélkül tehát nem lehet az élethez és a méltósághoz való jog elidegeníthetlenségéről állást foglalni.

c) Az élethez való jog határai tehát az "önkényesség" értelmezésétől függenek.

Önkényesnek minősülhet a büntetéskiszabás, ha túlságos teret enged a bíró szubjektív döntésének. Bár az USA-ban a halálbüntetést szokatlan és kegyetlen büntetés volta miatt mondták ki alkotmányellenesnek, valójában az volt a kifogás a kérdésessé tett törvény ellen, hogy a halálbüntetés feltételei nem voltak precízen tisztázva. Ehhez hasonló Sajó András érvelése szakvéleménye I. pontjában. A Btk. előírásai a halálbüntetés kiszabására azonban nem térnek el lényegesen akármelyik más büntetésfajta feltételeitől, s ezért "önkényességük" más büntetések kiszabására is érvényes lehet. Az Alkotmány 54. §-ában írott önkényesség azonban szerintem olyan speciális értelmezést kíván meg, amely csakis az élethez és méltósághoz való jogra érvényes.

Más felfogás szerint az önkényesség a törvénynek megfelelő eljárás hiányát jelenti. Ezt támasztja alá az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950), amelynek 2. szakasza csakis jogszerűen hozott halálos ítélet végrehajtását tekinti az élettől megfosztás megengedett esetének. (1983-ban viszont a 6. sz. jegyzőkönyv eltörli a halálbüntetést.) Jogállamban minden fajta büntetést csakis törvényes okból, törvényes eljárásban lehet kiszabni. Ezt az Alkotmány a szabadságtól való megfosztásra szabatosan meg is fogalmazza (55. §). Az 54. § (1) bekezdése összevetéséből az következik, hogy az élethez és méltósághoz való jog esetében önmagában nem zárja ki az attól való megfosztás önkényességét, ha az törvény alapján, törvényes eljárásban történt. Ez szükséges, de nem elégséges feltétel. A különbséget az élettől való, illetve a szabadságtól való megfosztás minőségileg más volta indokolja (1. 3. pont).

De ha a halálbüntetés formális legalitása nem zárja ki feltétlenül az önkényességet, akkor csak az a tartalmi kérdés marad, hogy maga a halálbüntetés, mint büntetési nem, nem önkényes-e.

Elterjedt nézet szerint a halálbüntetés azért önkényes, mert nem bizonyítható, hogy alkalmas lenne az Alkotmánnyal összhangban lévő büntetési célok megvalósítására. (Erre a jelen határozat indokolása egyebek között utal is.) Ezzel a bizonytalansággal szemben az emberi élet és méltóság előnyt élvez. Igaz, hogy alkotmányellenes az a büntetés, amely nem képes betölteni célját. Igaz az is, hogy mivel itt alapvető jogok elvonásáról van szó, a célra való alkalmasságról bizonyosság kell. Az érvelést azonban egyedül nem találom elegendőnek a halálbüntetés alkotmányellenességének megállapítására. Felvethető, hogy a többi büntetés, pl. a börtön preventív hatásáról sincsenek megbízható bizonyítékaink. Itt megint a szabadságvesztés és az életvesztés közötti különbséget kellene kifejteni (az élethez való jog speciális voltát), hogy bizonyíthassuk, a börtönhöz, a pénzbüntetéshez beérhetjük a büntetés célszerűségének vagy hatékonyságának (nagy) valószínűségével, a halálbüntetéshez nem. Ebből folyó második ellenvetésem az, hogy a fenti érvelés szerint a halálbüntetés alkotmányos lenne, ha vele a büntetés célja bizonyosan elérhető lenne. A szokásos megnyugtató válasz az, hogy a büntetés célja a halálbüntetéssel úgysem lesz soha teljes bizonyossággal elérhető - már csak az emberi tévedés kizárhatatlansága miatt sem. A válasz tehát pragmatikus marad. A körből nehéz kitörni, mert a büntetés gyakorlati hatékonyságára kérdezzünk, noha valójában azt kellene bizonyítani, hogy a halálbüntetés elvileg alkalmatlan. Ez a kérdés viszont továbbvisz a halálbüntetés sajátosságához. Ezzel elvileg más érvelésre váltunk át: a halálbüntetés speciális voltát az élethez való jog sajátossága alapozza meg. Jobb lenne tehát eleve az élethez való jog sajátosságából kiindulni, s bizonyítani, hogy akkor sem lehet az életet elvenni, ha az nagyon is célravezető lenne.

d) Az Alkotmány 8. § (2) bekezdése alapján az élethez és méltósághoz való alapvető jog lényeges tartalmát az ezeket szabályozó törvény nem korlátozhatja. A kérdés, hogy az alapjog korlátozását mihez viszonyítva állapítjuk meg, a mi esetünkben különös súllyal vetődik fel. A halálbüntetéssel ugyanis nem az élethez való jog önmagában áll szemben, hanem az élethez való jog, mint olyan jog, "amelytől nem lehet senkit önkényesen megfosztani". Ezért az, hogy a Btk. a halálbüntetéssel egyáltalán korlátozza-e az élethez való alkotmányos jogot, az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt "önkéntes megfosztás" értelmezésétől függ. Ha az élettől való megfosztást minden esetben, fogalmilag önkényesnek tartjuk, vagyis az élethez való jogot abszolútnak, akkor a halálbüntetés korlátozza azt. Ha viszont az élethez való jogot magában az Alkotmányban korlátozottnak tekintjük azáltal, hogy az élettől való megfosztás bizonyos, nem-önkéntes eseteit, ha az törvényes eljárásban történt, összeférhetőnek tartjuk az élethez való jog természetével, akkor a Btk. ehhez képest nem korlátozza az élethez való jogot; az pedig, hogy az Alkotmány maga korlátozhatja-e alapjog tartalmát, nem a Btk. alkotmányellenességének vizsgálatához tartozik.

3. Az emberi méltósághoz és az élethez való jog sajátossága.

Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Az, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket jogok forrásának tekintsük - mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi -, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy hogy egyes aspektusait valóságos joggá formálja.

Az emberi méltósághoz való jognak két funkciója van. Egyrészt azt fejezi ki, hogy van egy abszolút határ, amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl, vagyis az autonómiának, az egyéni önrendelkezésnek egy mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva - a klasszikus megfogalmazás szerint - az ember alany maradhat és nem válik eszközzé vagy tárggyá. Ezt fejezi ki egyébként az - az Alkotmánybíróság által is osztott felfogás -, hogy az emberi méltósághoz való jog "anyajog", mindig újabb szabadságjogok forrása, amelyekkel az önrendelkezés szféráját folyamatosan biztosítjuk az (állami) szabályozással szemben. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs "érinthetetlen" lényegük. (Ez az elvi különbség az ember és a jogi személy között, nem pedig az, hogy egyes jogok "jellegükönél fogva csak emberhez fűződhetnek". Az utóbbiak mintájára ugyanis mindig képezhetők analóg jogok a jogi személyek számára.)

Látni fogjuk, hogy az emberi méltósághoz való jog ezt a funkcióját csak akkor tölti be, ha az egyes emberek élethez való jogával egységben értelmezzük; míg ha attól elvonatkoztatunk, az absztrakt méltóság megengedi a konkrét egyén tárgyként való kezelését.

A méltósághoz való jog másik funkciója az egyenlőség biztosítása. A "minden ember egyenlő méltósága" történelmi vívmánya az egyenlő jogképességet jelentette; azaz a formálisan egyenlő esélyt. Jelen határozatunkhoz az egyenlőségnek azt a tulajdonságát kell kiemelnünk, hogy erre a jogra épülhetnek további jogok (pl. az egyenlő méltóság jogképességként instrumentalizálva további jogok szerzésének alapja); de elvenni belőle nem lehet. Ez egyben azt jelenti, hogy a méltóság oszthatatlan és redukálhatatlan, azaz az emberi státus minimális feltétele, amely tehát egyetlen embertől sem vehető el.

Az egyenlő méltósághoz való jognak az élethez való joggal való egységében kell azt biztosítania, hogy ne lehessen különbözően "értékes" pusztán életet jogilag másként kezelni. Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb. Az egyenlő méltóság miatt egyaránt érintetetlen a nyomorék és az erkölcsi szörnyeteg bűnöző élete és méltósága is. Az emberi méltóságban mindenki osztozik, aki ember, függetlenül attól, hogy mennyit valósított meg az emberi lehetőségből és miért annyit. Az élethez és méltósághoz való jog egysége következtében nemcsak a halálban egyenlő mindenki: az életek egyenlőségét a méltóság garantálja.

A (puszta) élethez való jog az egyes természetjogi elméletekben volt abszolút (pl. Hobbesnál), amennyiben a felette való rendelkezést nem is lehetett az államra átruházni. Amíg a civilizációs folyamatban a halálbüntetés (illetve a háború) nem vált kérdésessé, másrészt amíg nem merültek fel más élőlények jogai az életre, nem vált aktuálissá annak feszegetése, hogy mi teszi az élethez való jogot speciálisan emberi joggá. Az ember méltósága, és ennek kapcsolata az étellel különbözteti meg az ember élethez való jogát minden egyéb jogtól. Az élethez való jog a méltóság nélkül nem az emberi élethez való jog. Az említett természetjogi felfogásban a természeti állapot maradványa, a túlélés minden fölé helyezése, amely joga - mint már Spinoza írta - "az állatoknak is megvan". Ma pedig a méltósághoz való joghoz kapcsolódása teszi specifikussá az ember élethez való jogát "az állatok és fák jogai" textusában. Szétválasztandó ugyanis az állam kötelezettsége külön az élet (minden élet) védelmére és külön a méltóság védelmére az ember alanyi jogától az életre és méltóságra. "Az állatok és fák jogai" nem pusztán metaforák: az államnak valóban vannak kötelességei minden élet természeti alapjainak fenntartására, s védeni köteles minden életet a mohától kezdve az embrión keresztül az emberig, de ez a védelem a szorosan vett egyéni emberi életet kivéve relatív, és csak az embernek van rá szubjektív joga.

Mi határozza meg ma az élethez való jog és a méltósághoz való jog kapcsolatát? Ha egy alkotmánybíróság életről és halálról dönt, tisztázni kell emberképét. Napjainkban a dualista felfogás uralkodik: a test és lélek eltérő státusának különböző szekularizált változatai. A "testi" jogok individualitásukban alacsonyabbrendűek, mint az absztrakt, a konkrét egyéntől könnyen elválasztható "lélek": a méltóság. Szokás ugyan abból kiindulni, hogy az ember biológiai és társadalmi lény. De ennek az összekapcsolásnak a jogban már nincs következménye, hiszen az élethez való jogot mint a "biológiai-fizikai létezés jogát" fogják fel; ezért kapcsolódik hozzá hagyományosan a testi épség, egészség joga is. Ezek (individuális) "testi" jogok, a legtöbb alkotmányban nem élveznek abszolút védelmet, szemben a méltósághoz való joggal, amellyel az egyén az emberi nem méltóságából részesedik, s amely ezért érinthetetlen. (Ez a "nembeli" jog túl is éli az egyént azok szemében, akik - mint sokan - a kegyeleti "jogokat" a halott jogának tekintik.)

A méltósághoz való jog és az élethez való jog ilyen hierarchiája súlyos következményekkel jár. A dualista felfogás alapján ugyanis indokolhatóvá válik az egyes ember feláldozása közösségi célokra. Ez esetben a generális prevenció céljából is ki lehet végezni a bűnözőt, mert méltósága úgyszemint szenved csorbát. (Hegel a büntetéssel becsüli meg a bűnözőt. Szerintem ez az érv csak a halálbüntetésen kívüli egyéb büntetésekre fogadható el.) A dualista értékrenddel könnyű lesz az élet feletti idegen rendelkezést megindokolni azokban az esetekben is, amikor megállapítják a méltóság elvesztését - pl. a tiszta tudat végleges elvesztésével járó betegség. Azaz: ha az ember védelmét a dualizmus folytán az absztrakt méltóság érinthetetlenségére korlátozzuk, a konkrét ember életét kiszolgáltatjuk.

Az Alkotmánybíróság szabadon eldöntheti, hogy egységes és oszthatatlan ember-felfogásból indul ki, elvetve a "test" és "lélek" dualizmusát, azaz az embert élete és méltósága egységében szemléli. Ennek megfelelően csakis az élethez való alanyi jog és a méltósághoz való alanyi jog egysége adja meg a specifikusan a konkrét egyénre vonatkozó státust: Az ember élethez való jogát az emberi méltósághoz való jogban bennefoglalt érinthetetlenség és egyenlőség teszi sajátosan az emberi élethez való joggá (túlmenve az állatok és mesterséges jogszályok létezési jogán); másrészt a méltóságnak mint alapjognak az egyén számára nincs értelme, ha már nem él. (Halálának esetleges erkölcsi értéke a túlélők ügye - beleértve az állam idevágó kötelességeit is -, ettől persze még motiválhatja az ő tetteit, akár önfeláldozását is.) Az emberi méltóság az emberi étellel eleve együttjáró minőség. Az emberi méltósághoz való alanyi jog megtiltja, hogy a méltóságtól megfoszassák az egyént. De az emberi méltóságtól az embert csakis életének elvételével lehet megfosztani, s ezzel mindkettő végérvényesen megszűnik.

Az emberi méltósághoz és az élethez való jog a fenti felfogás szerint alapvetően különbözik minden más jogtól.

Ez a jog oszthatatlan és az egész embert érinti - míg minden más jog elvont "szerepeket", rész-aspektusokat szabályoz. (Még a személyiségi jogok is az átlagos, "normális" érzékenységgű embert veszik csak figyelembe.) Az élethez és méltósághoz való jog, mint az ember jogi státusának alapja, egyszerre a legszemélyesebb és a legáltalánosabb.

A többi jog korlátozható, majd helyreállítható; elvonásuk annyiban is csak részleges lehet, hogy korlátozásuk más jogok érvényesülését nem zárja ki. Számos jog teljes egészében elvehető, majd ismét megszerezhető. Elvonásuk végső határa éppen az ember élethez és méltósághoz való joga (ami nem jelenti azt, hogy e végső határig elmenni minden esetben alkotmányos lenne). Ezzel szemben az élethez és méltósághoz való jog csak elvehető, mégpedig csakis visszafordíthatatlanul, és akkor minden más jog is megszűnik. Az élethez és méltósághoz való jog oszthatatlansága folytán elvileg korlátozhatatlan, s egyben minden más jog korlátozásának elvi határa. (Ha e két jog egységében az egyén jogi státusának alapját ismerjük el, az erre épülő egyéb jogok tekintetében lehet arról különbözőképpen dönteni, hogy azok milyen mértékben korlátozhatók. A személyes szabadság korlátozása, például büntetesképpen, sokféle lehet. Az adott jogrendszeren belül meg kell határozni egy olyan határt, amelyen a szabadságvesztés büntetése sem léphet túl. Ez a nyitott börtöntől a "térdig vasban" fogságig országoként - alkotmányoként - más és más lehet. Eközben az élethez és méltósághoz való jogból levezethető különböző származékos jogokat is korlátozhatják - pl. a méltóság külső megnyilvánulása tekintetében. De az elítéltet számos más jog továbbra is megilleti, s büntetése letöltésével a személyes szabadsághoz való joga is helyreáll. A korlátozások azonban az élet és méltóság alapjogát nem érinthetik; nemcsak mert tilos, hanem mert a jog nem is képes erre. Könnyű belátni például, hogy amíg a fogoly tudatánál van, elvehetetlen tőle az autonóm reakció, a szabad viszonyulás lehetősége: akár belső ellenállás, akár bűnbánat vagy más döntés. S amíg él, emberi státusza kétségbevonhatatlan. Az élet és méltóság egységes szemlélete ennél is teljesebben védi az embert: méltósága nem függ tudati vagy erkölcsi állapotától, hanem életével adva van. Emberi státusza azért kétségbevonhatatlan, mert élete méltóságánál fogva érinthetetlen.)

Az Alkotmány 8. §-a határt szab az alapjogok korlátozhatóságának. "Lényeges tartalmukat" eleve kivonja a törvényhozó, azaz az állam rendelkezése alól, másrészt a legfontosabb alapjogok gyakorlásának felfüggesztését vagy korlátozását rendkívüli állapot, szükségállapot, vagy veszélyhelyzet idején sem engedi meg. Az élethez és méltósághoz való jog viszont fogalmilag korlátozhatatlan, csak teljesen és végérvényesen lehet megfosztani tőlük az embert, azaz nem lehet különbséget tenni korlátozható rész és "lényeges tartalom" között. Az élethez és emberi méltósághoz való jog maga a lényeges tartalom, s ezért az állam nem rendelkezhet fölötte. E jogok minden más alapjog lényeges tartalmának is részét képezik, hiszen az összes többi alapjog forrásai és feltételei, továbbá azok korlátozhatóságának abszolút határai.

Ebből az következik, hogy az élethez és méltósághoz való jogtól megfosztás fogalmilag "önkényes". Az állam az Alkotmány egész alapjogi koncepciójával kerül szembe, ha a halálbüntetés lehetővé tételével és szabályozásával rendelkezik az emberi élethez és méltósághoz való jog elvételéről. Ezért az Alkotmány 54. § (1) bekezdése sem értelmezhető úgy, hogy mint "nem-önkényes" megfosztást, lehetővé tenné a halálbüntetést. Ellenkezőleg, a halálbüntetés alkotmányellenes.

A halálbüntetés tehát nem azért önkényes, mert az élethez való jog lényeges tartalmát korlátozza, hanem azért, mert az élethez és méltósághoz való jog - sajátosságai folytán - eleve korlátozhatatlan. Ezért nem is kellett az Alkotmány 8. § (2) és (3) bekezdésének az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása ahhoz, hogy a halálbüntetés alkotmányellenessé váljék. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében szereplő "önkényesség" fogalmát akkor sem lehetett úgy értelmezni hogy az - mint nem-önkényes - lehetővé tenné a törvényes eljárásban kiszabott halálbüntetést, amikor az Alkotmány 8. §-ának (3) bekezdése még megengedte az alapvető jog gyakorlásának olyan korlátozását, "amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság, a közegészség, a közérköcs vagy mások alapvető jogainak és szabadságának a védelme érdekében szükséges". A halálbüntetés már ekkor is alkotmányellenes volt, mert az élethez és méltósághoz való jog vonatkozásában mindenfajta és bármely alapon nyugvó korlátozás lehetősége elvileg kizárt.

4. A jogos védelem problémája.

Az Alkotmánybíróság szükségesnek látta megjegyezni, hogy a halálbüntetés megszüntetésével az egész büntetési rendszer felülvizsgálata esedékessé válik. A büntetések rendszerével kapcsolatos problémák súlyán sokat enyhít az, hogy a halálbüntetés a Btk.-ban mindig vagylagos büntetés volt. Az élethez és méltóságához való jog egységes szemlélete viszont valóban elkerülhetetlenné teszi a jogos védelem új indokolását, legalábbis arra az esetre, ha az élet ellen támadót megölik. (Az alábbiak kizárólag a jogos védelemnek erre az esetre vonatkoznak.) Ha ugyanis az élethez való jogtól megfosztás fogalmilag önkényes, akkor senkinek, semmilyen körülmények között nem lehet joga arra, hogy egy másik ember életét elvegye. A jogos védelem problémája érvényes minden más esetre is, amikor törvény "megengedi" az élet elvételét, mint pl. végszükségben vagy előljáró parancsára.

Bár e következmények levonása nem az Alkotmánybíróság feladata, röviden utalok arra, hogy a 3. pontban kifejtettekből a jogos védelem vonatkozásában mi következik. Az élettől való megfosztásra nem áll a jogos védelem szokásos indokolása, hogy "a jogtalan támadás színhelyén az állam bűnüldöző szervei éppen nincsenek jelen, s így a megtámadott (vagy az érdekében fellépő személy) a támadóval szemben a társadalom védekezését valósítja meg". Az önbíráskodásra az állam nem engedhet át olyan hatalmat, ami neki sincs: a támadót nem ítélné halálra a bíróság sem.

Az élethez való jog abszolút felfogása következtében a jogos védelem köre szűkebb lesz. Élet csakis étellel lehet arányos. Ha anyagi javakat vagy a közérdeket ért támadást a támadó megölésével hártanak el, a büntethetőséget nem lehet a jogos védelem szabálya alapján kizárni. A kérdés azonban fennmarad: miért nem büntethető az, aki az életet ért támadást a támadó megölésével hártja el?

Ha a megtámadott megöli támadóját, a "jogos védelem" biztosította büntethetetlenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. A jogos védelem helyzete csakis akkor áll fenn, ha életek közötti választásról van szó "a halál újraelosztásáról" mert a megtámadott élete csak a támadó élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki. Ebben a határhelyzetben a jog nem köteles és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott tűrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll. Lélektanilag is ugyanerről van szó: az életösztön megnyilvánulásáról, amely áttörhet minden civilizációs korlátot; a túléléshez való sajátosan nem emberi "jog"-ról ("amely az állatoknak is megvan"). A választási helyzet megszűntével lép be újra a jog, amely azonban csak kompetenciája határait, vagyis a "jogos védelmi helyzet" feltételeinek meglétét vizsgálja, s ami ott történt, nem értékeli.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Sólyom László s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye

1. A meghallgatott szakértői vélemények a halálbüntetés hatástalanságát, a büntetési célok beteljesítésére való alkalmatlanságát és az ítélezés ingadozásaihoz képesti önkényességét vizsgálták. Véleményem szerint ezek az érvek nem ügydöntőek, mert nem csak a halálbüntetésre, hanem lényegében minden más büntetésre is vonatkoznak. Tanulságuk azonban az, hogy sem a hatásosság hiánya, sem a célra való alkalmatlanság, sem az ítélezés eltérései, ingadozásai nem kérdőjelezik meg a büntetés létjogosultságát általában. Közismert tény, hogy a büntetőjogi retorzió nem képes lényegesen befolyásolni a bűnözés alakulását, mivel ezt alapjában véve a társadalom aktuális állapota határozza meg. Ebből azonban nem következik, hogy a büntetések hatástalansága, a célok beteljesítésére való alkalmatlansága, avagy az ítélezési gyakorlat eltérései és ingadozásai miatt le kellene mondani a büntetésről általában. Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetésalkalmazás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel. Ha pedig ezek az érvek nem kérdőjelezik meg a büntetőjogi büntetést általában, nem kérdőjelezik meg a halálbüntetés létjogosultságát sem. A büntetési célok beteljesítésére való alkalmatlanság ezen az érvrendszeren belül csak akkor tenné kérdéssé a büntetések és így a halálbüntetés alkotmányosságát, ha a büntetési célok alkotmányosan meghatározottak lennének. Márpedig alkotmányosan legitimált büntetési célok nincsenek. Ehhez képest a halálbüntetés - mint büntetési nem - alkotmányosságát vagy alkotmányellenességét egyedül és kizárólag az dönti el, hogy az Alkotmány hogyan szabályozza az élethez való jogot. Ezt pedig az Alkotmány 8. §-a az állam által védendő és lényeges tartalmában még törvény által sem korlátozható alapvető jogként definiálja.

Amikor tehát az Alkotmánybíróság a halálbüntetést büntetési rendszerünkben kiiktatta, ezt nem büntetőjogi, vagy kriminológiai megfontolásokra alapozta, hanem egyedül és kizárólag az Alkotmányra. Fenntartotta a bűn büntetést érdemel elvét, de az állam büntetéshez való jogát - alkotmányos jogállamhoz méltóan - nem az államhatalom korlátlanosságából vezette le. A büntetéshez való jog nem korlátlan. Le kell tehát mondanunk a halálbüntetésről, mint a korlátlan hatalomból folyó büntetési jogosítványról.

2. Az Alkotmánybíróság megállapította határozata indokolásában, hogy a Btk.-ban meghatározott büntetések összefüggő rendszert alkotnak, a halálbüntetésnek mint e rendszer egyik elemének megszüntetése szükségessé teszi az egész büntetési rendszer felülvizsgálatát, amely azonban nem az Alkotmánybíróság feladata.

A felülvizsgálat szükségességét a magam részéről az alábbiakban látom:

- a büntetőjog mai rendszere - függetlenül a szakértők véleményétől és a büntetőjogelméleti magyarázatoktól - a halálbüntetést a büntetési célokkal, a generális és speciális prevencióval indokolja;

- a halálbüntetés kiiktatása a büntetési rendszerből tehát szükségképpen kihat a büntetőjog társadalmi rendeltetésének Btk.-ban adott értelmezésmódjára;

- mivel pedig a halálbüntetés büntetőjogi rendszeren belüli indokait a büntetési célokban, a büntetések célkövetésében találta meg, ezeket is szükségképpen alkotmányellenesnek kell tekinteni;

- a büntetőjogi büntetést nem szükséges célkövetéshez vagy célra való alkalmassághoz kötni, hiszen attól, hogy nem hatásos vagy nem teljesít be célokat, alkalmazása még szükséges, igazságos és indokolt lehet. A bűn büntetést érdemel elve célkövetés, hatékonyság és hatásosság nélkül is teljességbe mehet;

- a büntetőjog társadalmi rendeltetése az, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. Nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb kötelességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek;

- a jogépségi büntetésnek szimbolikus funkciója van: a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni sem akkor, ha okunk van rá, sem akkor, ha a büntetés nem ér el semmilyen célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére. A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban;

- a célra nem tekintő, szimbolikus, jogépségi megtorló büntetés egyet jelent az arányos büntetés elvével. Az arányos büntetés elve kizárja a célbüntetést, mert a célbüntetés nem a tett súlyához való arányítást, hanem a célhoz mért viszonyítást kívánja meg és teszi lehetővé. Ha például a nevelést vagy a kezelést tekintenénk célnak, súlyos bűncselekmény elkövetése esetén a nevelatlenség vagy gyógyíthatóság a mérce, a viszonyítási alap, de nem a tett súlya. A tettes személyiségállapota viszont jogállamban nem lehet a büntetés alapja. A jogépségi büntetés, a megtorló arányos büntetés sokkal humánusabb a látszólag humánus nevelő célbüntetésnél, mert nem érinti személyiségemet, személyi autonómiámat és lelkiismereti szabadságomat. A büntetőjogi büntetéskiszabás logikája nem cserélhető fel a nevelés és a gyógyítás logikájával, ha meg akar maradni az igazságszolgáltatás kereteiben;

- az arányos büntetés elve azért is egyedül lehetséges alkotmányos jogállami büntetés, mert egyedül ez fér össze a jogegyenlőség eszméjével. Minden egyéb tekintet a jogegyenlőtlenség deklarálása volna, hiszen szükségképpen az egyén valamilyen személyiségi állapotát vagy státusát tekintené a büntetés zsinórmértékének és nem a tettet.

A halálbüntetés kiiktatása büntetési rendszerünkben azzal a paradox következménnyel jár, hogy a jogépségi büntetés, tehát a megtorló büntetés eszméje nyer megerősítést. Nem a bosszú, aminek a tálió elve felel meg, tehát a szemet szemért, fogat fogért. A megtorlás történelmileg a bosszú racionalizálása és mértékletessége. Megtartja az erkölcsi felháborodást mint motívumot, de mércéjében mérsékletre, önkorlátozásra, méltó és megérdemelt malum okozásra készlet. A halálbüntetés helyébe lépő legsúlyosabb büntetés lesz ezentúl a viszonyítási mérce. A megtorló büntetés tiszteletben tartja a személyiséget, mert nem vesz át sem pszichoterápiai, sem gyógyító, sem szociális vagy lelki gondozó szerepet, tehát nem kötelez büntetésként ezekre. Ezek a funkciók szolgáltatásként felkínálандók és felkínálhatók a büntetés végrehajtása során.

Az állam büntető hatalmának nincs joga életet elvenni. Alkotmányos jogállam nem akasztat! De joga van az alkotmányos jogállamnak a jogépségi büntetésre, a megtorló, arányos büntetésre. Arányos büntetést pedig ki lehet szabni halálbüntetés nélkül is. Ahogy az emberiség lemondott a testcsontkító és testi büntetésekről, lemondhat a halálbüntetésről is. Az arányos büntetés elve nem szenved csorbát, ha a deres mellé odahelyezzük a bűnügyi múzeumokba a bitót és a nyaktilót is.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Szabó András s. k.,
alkotmánybíró

Dr. Zlinszky János alkotmánybíró párhuzamos véleménye

1. A halálbüntetés és az Alkotmány szövege.

A halálbüntetés alkotmányellenessége szempontjából az Alkotmány 8. § (2) bekezdése és az 54. § (1) bekezdése vizsgálандó, összhangban az Alkotmány egész szövegével és alapvető irányával.

Az 54. § (1) bekezdésének azon kitétele, hogy életétől senki sem fosztható meg önkényesen, nyilván az emberi jogok deklarációjának szövegét vette át, és mindkét szöveg arra a helyzetre nyert megfogalmazást, amikor a jog még ismeri a halálbüntetést. Az "eleve önkényes" a halálbüntetésre vonatkozólag az Alkotmányból nem vezethető le: az Alkotmány eredetileg a halálbüntetést, ha azt törvény alapján rendes bírói eljárásban szabták ki, nem tekintette önkényesnek.

(Az Alkotmány szövege amellettt értelmileg is pontatlan: nyilván nem lehetetlen valakit életétől önkényesen megfosztani, hanem tilos!)

Az utóbb módosított 8. § (2) bekezdés alapvető emberi jog korlátozását törvény által is tiltja: ha az élethez való jogot alapvető jognak ismerjük el - s Alkotmányunk kétségtelenül ezt teszi -, úgy ez a jog nem korlátozható a Büntető Törvénykönyv által. Kérdés, hogy az élet elvétele annak korlátozását jelenti-e. Minthogy a kevesebben a több benne van, és a teljes megfosztás több, mint a korlátozás, ez megállapíthatónak tűnik.

2. Az élethez való jog.

A jog azonban nem biztosíthat végtelen életet az embernek. Célja csupán olyan társadalmi rend megalkotása és fenntartása, amelyben az egyén a többiek sérelme nélkül szabadon kiteljesítheti életét és emberi méltóságát. Az emberi méltóság kiteljesítésében a szabad döntés erkölcsi értékek elfogadására és megvalósítására bennfoglaltatik. Minden olyan jogi korlát, amely erkölcsi döntéseket közvetlenül vagy közvetve rákényszerít az emberre, voltaképp sérti az ember méltóságát, mert erkölcsi döntésének szabadságát, ezzel értékét kisebbsíti, végső esetben megszünteti. A jog tehát az ember szabadságának lehető tiszteletbentartásával olyan együttélési normákat állapít meg, amelyek az egyének közti súrlódásokat hivatottak feloldani; ugyanakkor az egyén biztonságát is szavatolni törekszik, hogy életét céljainak megfelelően szabadon alakíthassa.

Az emberi szabadság korlátja ott van, ahol e szabadság mások szabadságával ütközik. Ha az ember szabad döntése másik ember élete, méltósága, cselekvési szabadsága ellen irányul, a társadalom, ezen belül az állam kötelessége a megtámadottnak segítség nyújtása. Az állam a jogrendben ezt a segítséget kilátásba helyezi, és egyúttal megtiltja a támadással vagy fenyegetéssel szembeni egyéni védekezést (legalábbis igen szűk határok közt ad arra mentséget, mikor a támadás közvetlen és ameddig másként el nem hárítható).

3. Az állam büntető hatalma.

Az állam büntető hatalma arra szolgál, hogy az egyén biztonságát védje. Egyrészt azért, hogy a támadást vagy sértést megtorolva, a sértőt a saját állásfoglalása megváltoztatására indítsa, másrészt azért, hogy a büntetéssel fenyegetés másokat a hasonló sértésektől visszatartson, végül azért is, hogy azokat a helyzeteket, amelyekben valaki élete és emberi méltósága fenyegethető, megszüntesse, minimumra csökkentse.

Az állam büntető hatalma kétségtelenül korlátozza az embert döntési szabadságában, tehát bizonyos fokig korlátozza az emberi méltóságot. Egyúttal új erkölcsi pozitív döntésre is lehetőséget ad azzal, hogy a törvényesen kialakított normát szabadon el lehet fogadni, be lehet tartani, és az ilyen döntésnek van erkölcsi értéke. Mégis tény, hogy amint az emberi szabadságnak a társadalmi lét korlátja is ugyanakkor, amikor előfeltétele is, az államilag védett norma is korlátja az erkölcsi értéknek, és azért csak ott és annyiban van helye, ahol és amennyiben az egyének életének, szabadságának védelmében szükséges (az életet itt a társadalmi lét összes előfeltételeire kiterjesztetten értelmezve). A büntetés tehát, álláspontom szerint és szemben dr. Szabó András párhuzamos véleményében kifejtettekkel, csak ebben a célra irányított értelemben elfogadható, és indokoltságát veszti azonnal, amint céljai megvalósítására alkalmatlanná válik. A társadalom ugyanis végső soron nem jogosult az egyén erkölcsisége, értékmegragadása vagy tagadása felett ítéletet mondani.

4. Véggövetkeztetés.

Minthogy az állam büntetőhatalmának értelmezése az Alkotmánybíróság tagjai közt sem egységes, ebből önmagából vagy annak korlátaiból nem vezethető le a halálbüntetés megengedhető vagy megengedhetetlen volta. A büntetőjognak véleményem szerint hallgatólagosan századok óta elfogadott elve - alkotmányos elve -, hogy a büntetés célja megelőző: védett társadalmi értékekkel szembeni támadások visszaszorítását szolgálja. Csak ott és annyiban érvényesülhet, ahol e céljának megfelel és jogalapját veszti, ha e célt nem tudja szolgálni, vagy csak nagyobb sérelem árán szolgálja, mint amelyet elhárít.

A halálbüntetés általános visszatartó hatása ma a tudomány által nem igazolható. Akkor lenne visszatartó hatása nagy valószínűség szerint a fenyegetett esetek egy részénél, ha a büntetésre a bűnös biztosan számíthatna; egy más részénél akkor sem, mert a halállal fenyegetett cselekmények részben indulat hatására vagy elferdült hajlamok hatására valósulnak meg. A bűnüldözés elégtelen hatásfoka miatt azonban még ott sem érvényesül a visszatartó hatása, ahol erre lehetőség lenne; és nem igazolható, hogy ezekben az esetekben más súlyos, de nem halálos fenyegetettség a biztos bekövetkezés esetén nem lenne ugyanilyen visszatartó hatású. Ebben a vonatkozásban tehát ma a halálbüntetés szükségessége nem igazolt, ezért alkalmazása a törvényhozó hatalmi döntésén vagy annak fenntartásán alapul: önkényes.

Kétségtelen, hogy a halálbüntetés kizárja a bűnismétlés veszélyét. Ez gyakori, tehát a halálbüntetés bizonyos társadalmi biztonságot látszik megvalósítani. Am a bűnismétlés veszélye más eszközökkel is visszaszorítható; a bűnözés előfeltételeit közben a társadalom újratermeli; s a halálbüntetés arról tereli el a figyelmet, hogy a társadalom az előfeltételek megszüntetésére és a biztonságos együttélés előfeltételeinek megteremtésére nem fordít olyan gondot, amilyen szükséges lenne. Ebből a szempontból a halálbüntetés fenntartása egyenesen káros, mert leplezi a valóban szükséges állami akciók elmaradását. Amellett a halálbüntetés a - bármily valószínű - mégis esetleges bűnismétlés veszélyét egy biztos életet megszüntető aktussal küszöböli ki, márpedig az élethez való jog alapvető jellegéből folyóan azt nem lehet korlátozni vagy megszüntetni vélt, de nem biztos veszélyek elhárítása vagy inkább csökkentése érdekében.

A bűnözőkkel szembeni társadalmi indulatok ma hazánkban sokszor nyilatkoznak meg a halálbüntetés fenntartása mellett. Ám ezek az indulatok sokszor halállal nem fenyegetett bűncselekményekkel szemben is megnyilatkoznak, halálos gázolások miatt is követelnek adott esetben halált az okozó fejére. Az Alkotmánybíróság azonban nem a társadalom előtt keresi a népszerűséget, hanem szigorúan a jogrendszer összhangját és alkotmányosságát hivatott biztosítani: az élet elvétele az állam által alkotmányunk szigorúan vett szövege szerint is tilos és a büntetőjog alkotmányos elveivel sem támasztható alá.

Budapest, 1990. október 24.

Dr. Zlinszky János s. k.,
alkotmánybíró
